

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

батьків, громадськості задля забезпечення сприятливих соціально-педагогічних умов формування соціальних якостей, компетентностей, необхідних для реалізації учнями своїх дитячих мрій, юнацьких сподівань.

Література:

1. Концепція позакласної виховної роботи в загальноосвітній школі. – К., 1991.
2. Мистецтво життєтворчості особистості: наук.-метод. посібник: у 2 ч. / ред. рада: В.М. Доній (голова, Г.М. Несен (заст. голови), Л.В. Сохань, І.Г. Єрмаков (керівники авт. колективу) та ін. – К.: ІЗМН, 1997. – Ч. 2: Життєтворчий потенціал нової школи. – 936 с.
3. Назаренко Л.М. Формуємо соціалізуючий простір. Методичні рекомендації / Л.М. Назаренко. – Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2014. – 74 с.

Черненко О. Г.*

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Стаття присвячена розгляду проблеми реалізації компетентісного підходу в початковій школі; уточнено його сутність; схарактеризовано особливості організації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів в умовах оновлення змісту початкової освіти.

Одним із основних завдань реформування сучасної загальноосвітньої школи виступає підготовка активної, самостійної, відповідальної особистості, здатної знаходити правильні рішення в конкретних навчальних і життєвих ситуаціях. Результатом такої підготовки має стати сформованість загальної компетентності людини, яка є інтегрованою характеристикою особистості, адже потребує розвитку її особистісних якостей і творчих здібностей, умінь самостійно здобувати нові знання та творчо їх використовувати, орієнтуватися в навколишньому світі.

Оновлення змісту освіти на засадах системного і компетентісного підходів, що передбачено новим Державним стандартом початкової школи, має сприяти розвитку пізнавальних і творчих можливостей учнів; послідовному відображенню в результатах їх навчання ступеня сформованості ключових і предметних компетентностей; наближенню змісту кожної освітньої галузі до життєвих потреб молодших школярів засобами інтегрованої діяльності. Школа покликана нині готувати не лише носія знань, а й творчу особистість, здатну використовувати здобуті знання для конкурентоспроможної діяльності в будь-якій сфері суспільного життя. Тому проблема організації управління процесом навчання і виховання молодших школярів з точки зору компетентісного підходу є надзвичайно актуальною.

Теоретичний контекст компетентісного підходу до організації навчально-виховного процесу в сучасній освіті розглядали науковці А.Бойко, Л.Гончаренко, І.Зимня, О.Овчарук,

* © Черненко О. Г.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

О.Пометун, М.Рудь та ін. Проблеми формування предметних компетентностей у молодших школярів було проаналізовано та висвітлено у працях вітчизняних учених Н.Бібік, А.Богуш, М.Вашуленка, О.Заблоцької, О.Савченко, О.Стребної та ін. Проте питання впровадження компетентнісного підходу в освітній процес початкової школи загальноосвітнього навчального закладу в умовах впровадження нового стандарту потребує додаткового осмислення.

Мета статті: уточнити сутність компетентнісного підходу до організації навчально-пізнавальної діяльності в початковій школі; схарактеризувати особливості його реалізації в умовах оновлення змісту початкової освіти.

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 року № 462 «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти», з вересня 2012 року розпочалося впровадження названого вище документа. Згідно з окресленими вимогами, нове освітнє середовище передбачає й оновлення змісту початкової освіти. Засвоїти його молодшим школярам дозволить реалізація компетентнісного підходу засобами ефективної організації інтегрованої пізнавальної діяльності через упровадження інноваційних технологій навчання і виховання учнів, розвиток їхніх інтелектуальних здібностей та виховання культури творчого мислення.

До позитивних характеристик нововведень віднесено збалансованість співвідношення між компонентами змісту шкільної освіти: природничо-математичним, суспільно-гуманітарним та оздоровчо-технологічним. Передбачено зміни в кількості годин на вивчення освітніх галузей «Мови і літератури», «Природознавство», «Технології», а також предметів варіативної складової. Наприклад, на вивчення природознавства у 1–2 класах раніше відводилась 1 година на тиждень, а відповідно до нових Типових планів – 2 год; з 1 класу запроваджено вивчення іноземної мови, що є позитивним фактом у комунікативному розвитку дітей. Водночас на одну годину зменшено вивчення української мови (замість 8 тепер заплановано 7 годин на тиждень). Відповідно до Типових навчальних планів початкової школи, затверджених наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 10.06.2011 р. № 572, з 2 класу (тобто з вересня 2013 р.) реалізація освітньої галузі «Технології» здійснюється через вивчення двох навчальних предметів: трудового навчання і курсу «Сходинки до інформатики».

Позитивними змінами Державного стандарту початкової загальної освіти також є спрямованість на забезпечення наступності змісту дошкільної та початкової загальної освіти, а також упровадження сучасних педагогічних підходів до організації навчально-виховного процесу в початкових класах.

Перевагами затвердженого документа визначено й розробку єдиного змісту для всіх мов навчання, використання в роботі з молодшими школярами здоров'язберезувальних технологій та надання освіти екологічної спрямованості. Тепер, як уже було зазначено, вивчення іноземної мови в загальноосвітніх на-

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

вчальних закладах України починається з 1-го класу, а до інваріантної складової Базового навчального плану в 2 класі включено предмет «Сходинки до інформатики», що буде викладатися в 2–4 класах початкової школи. Для освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» Базовим навчальним планом в початковій школі передбачено 4 години на тиждень [2].

В основних положеннях документа задекларовано перехід до компетентісного підходу до формування змісту освіти та особистісно зорієнтованого навчального процесу; дається тлумачення головних уживаних у документі понять; удосконалено Базовий навчальний план. Визначено, що на оновлення змісту шкільної освіти можуть сприятливо вплинути модернізація змісту освіти та переорієнтація освіти зі знанневої парадигми на діяльнісну [2]. Компетентнісний підхід до організації навчально-пізнавального процесу насамперед націлює на формування та розвиток ключових і предметних компетентностей (знань, умінь, навичок, ставлень тощо), якими мають володіти учні початкової школи.

До освітніх компетентностей у сучасній педагогічній науці віднесено: ключові, загальногалузеві, предметні. Ключові компетентності – це насамперед ті, що відображають здатність до цілісного пізнання об'єктивної реальності, оскільки демонструють здатність індивіда здійснювати складні багатофункціональні, міжпредметні, культуровідповідні види діяльності, дозволяють розв'язувати таким чином проблемні ситуації. Загальногалузевих компетентностей молодші школярі набувають шляхом засвоєння змісту різних галузей через опанування окремих дисциплін упродовж навчання. Предметних – під час вивчення того чи іншого предмета у всіх класах початкової школи [6].

Для природовідповідного розвитку молодшого школяра ключова компетентність є тією категорією, що відображає наукову картину світу як суспільно визнаний комплекс уявлень, котрі можна застосовувати в широкій сфері діяльності людини. Загалом, кожна з таких компетентностей передбачає засвоєння учнем не окремих непов'язаних один з одним елементів знань і вмінь, а оволодіння інтегрованою пізнавальною діяльністю, у якій кожному напряму її набуття відповідає сукупність освітніх компонентів, що мають особистісно-діяльнісний характер.

Розрізняючи контент термінів компетенція і компетентність, сучасні науковці вбачають у понятті *«компетенція»* суспільну норму, вимогу, що об'єднує знання, уміння, навички, способи діяльності, певний досвід індивіда, що не є характеристикою особистості, а стає нею в процесі засвоєння і рефлексії учня, перетворюючись у компетентність. Поняття *«компетентність»* вчені трактують як здатність до застосування набутих компетенцій у нестандартних ситуаціях з метою розв'язання певних важливих проблем. Компетентність як особистісне утворення, індивід здатен демонструвати в процесі активних самостійних, результативних дій [3].

Детально дослідивши проблему запровадження компетентнісного підходу до організації шкільної освіти та узагальнивши

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

висновки сучасних науковців, О.Пометун розглядає поняття «компетентнісний підхід» як спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу, на думку вченої, стане формування загальної компетентності дитини, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості. Така характеристика має сформуватися в процесі навчання і містити знання, уміння, ставлення, досвід діяльності і поведінкові моделі особистості» [5, с. 66]. Відтак сформованість у молодших школярів цілісних світоглядних уявлень великою мірою залежатиме від того, яким чином буде забезпечено реалізацію компетентнісного підходу до організації інтегрованої діяльності на уроках у початковій ланці освіти.

Питання, що уточнюють ознаки і характеристики компетентнісного підходу, залишаються сьогодні дискусійними в українській науці та освіті. Визначаючи його впровадження можливим шляхом розв'язання проблеми відображення суб'єктивних компонентів культури в змісті освіти (образних, чуттєвих знань, умінь, навичок, індивідуальних здібностей, особистісних смислів, світогляду конкретної людини і т.ін.), О.Новіков наголошує, що цей підхід базується на концепції компетенцій як основі формування в учнів здібностей розв'язувати важливі практичні задачі і виховання особистості в цілому. З одного боку, учений вважає компетентнісний підхід перспективним щодо розробки змісту освіти, оскільки містить потенціал надання йому діяльній і практико-зорієнтованій спрямованості. Водночас науковець застерігає від його абсолютизації, оскільки компетентнісний підхід може продуктивно охоплювати лише суб'єктивний аспект змісту освіти, а не весь зміст у цілому [4, с. 58]. Урахування висновків науковців допоможе коригувати діяльність учителя із забезпечення ефективної організації навчально-виховного процесу в умовах оновлення змісту початкової освіти.

У Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392) подано визначення понять «компетентність», «ключова компетентність», «компетентнісний підхід». Компетентність трактується як «набута у процесі навчання інтегрована здатність учня, що складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці»; ключова компетентність – як «спеціально структурований комплекс характеристик (якостей) особистості, що дає можливість їй ефективно діяти у різних сферах життєдіяльності і належить до загальнонагальнозалежного змісту освітніх стандартів»; компетентнісний підхід тлумачиться як «спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, якими є ієрархічно підпорядковані ключова, загальнопредметна і предметна (галузева) компетентності» [1, с. 2-3]. Відтак усвідомлення педагогами сутності вказаних категорій дозволяє більш системно і продуктивно

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

будувати роботу в цьому напрямі.

Отже, ще однією важливою педагогічною категорією, сутність якої має усвідомлювати сучасний учитель для результативної роботи є освітня компетенція. А.Хуторський розуміє її як вимогу до освітньої підготовки, що виражається сукупністю взаємозв'язаних смислових орієнтацій, знань, умінь, навичок і досвіду діяльності учня відносно певного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особистісної і соціально значущої продуктивної діяльності [7]. Освітні компетенції охоплюють не всі види діяльності молодшого школяря, а тільки ті, які відносяться до освітніх галузей і навчальних предметів. Вони забезпечують комплексне досягнення освітніх цілей, відображають предметно-діяльнісну складову освіти, пов'язують її особистісний і соціальний зміст.

Компетентнісний підхід до навчання молодших школярів у зв'язку з оновленням змісту освіти набуває ознак новизни, а відтак творчого, інноваційного характеру його модернізації. Досягнення високої якості освіти учнів буде можливим за умови виходу за межі традиційної парадигми навчання, коли результатом буде вважатися не стільки система знань, умінь і навичок учня, скільки його здатність діяти. Тому для сучасного вчителя початкових класів компетентнісна освіта стане насамперед гуманістичною, а відтак – особистісно-зорієнтованою, природо-відповідною, інтегрованою, діяльнісною.

Компетентнісно зорієнтований зміст початкового курсу навчальних дисциплін і державні вимоги до навчальних досягнень молодших школярів конкретизовано в базових навчальних програмах для 1–4 класів. Відповідно до чинного законодавства визначено зміст і структуру початкової загальної освіти за допомогою інваріантної та варіативної складових, якими встановлено погоджене співвідношення між освітніми галузями, гранично допустиме тижневе навантаження учнів та загально-тижнева кількість годин.

Зокрема, у державних вимогах до навчальних досягнень учнів зроблено акцент на застосування загальнонавчальних, мовних, мовленнєвих і соціокультурних знань, умінь і навичок у мовленнєвій практиці з метою розв'язання комунікативних завдань, адаптації школярів до соціального середовища.

Таким чином, упровадження основних вимог Державного стандарту викликало суттєві зміни в організації навчально-виховного процесу в початковій школі. Створення сприятливих умов для природовідповідної адаптації дітей до систематичного шкільного навчання є одним із основних завдань, оскільки зміна провідного виду діяльності з ігрової на навчальну в учнів першого класу має відбуватися поступово. Забезпечити такий перехід дозволяє широкое використання ігрових форм навчання, динамічні паузи, розгорнуте повторення попереднього матеріалу, використання асоціативних методів навчання, зменшена тривалість уроку (35 хвилин) тощо.

Для запобігання перевтоми й перенапруження першокласників розклад уроків складено з дотриманням оптимального

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

співвідношення навчального навантаження протягом тижня, а також з урахуванням психофізіологічних особливостей розвитку першокласників, шляхом чергування протягом дня навчальних предметів природничо-математичного і гуманітарного цикли з уроками фізичної культури, трудового навчання, музики та образотворчого мистецтва, курсу «Основи здоров'я».

Трансформація змісту освіти, застосування оновленого навчально-методичного забезпечення навчального процесу потребує перегляду форм і методів педагогічного впливу на особистість молодшого школяра, коли з об'єкта він перетворюється на суб'єкт педагогічної дії з обов'язковим визнанням її унікальності, своєрідності, неповторності.

Компетентнісно зорієнтоване навчання молодших школярів насамперед вимагає застосування методів, які передбачають активну діяльність учнів. Для забезпечення мотивації дітей до пізнання навколишнього світу варто пропонувати їм методи активізації мислення, методи розвитку творчої уяви, критичного мислення. Сприяють інтеграції отриманої інформації в наявний досвід молодших школярів організація пошукової, дослідницької, творчої та трудової діяльності, використання евристичних та інтерактивних методів навчання. Вони сприяють розвитку пізнавальних здібностей учнів, дозволяють кожному продемонструвати свої навчальні досягнення в конкретних ситуаціях.

Компетентнісно зорієнтовані навчальні засоби характеризуються наявністю цілісної системи завдань або вправ, доступних для учнів певної вікової категорії; диференційованого матеріалу з урахуванням рівнів розвитку дітей; раціонального співвідношення завдань для тренування і творчого використання; спеціальних завдань для роботи в парах і групах [6]. До них відносять алгоритми міркувань, пам'ятки, схеми, таблиці, зразки виконання завдань. Вони сприяють виробленню в молодших школярів навичок самонавчання. Серед навчальних засобів ефективними є також дидактичні ігри, казки, вірші, інший цікавий текстовий матеріал; ілюстрації; творчі вправи та завдання, що спонукають до пошуку значущих для учня результатів тощо.

Доцільним є виконання завдань, спрямованих на розвиток пізнавальних психічних процесів учнів (сприймання, пам'яті, уваги, уяви, мислення і мовлення), а також на формування здатності застосовувати набуті знання, способи дій у нових нестандартних ситуаціях.

Результатами спрямування уваги на формування ключових і предметних компетенцій учнів початкових класів стали: участь молодших школярів у різноманітних конкурсах; проведення Тижнів початкової школи; тематичних позакласних заходів. Крім того, для забезпечення наступності між дошкільною та початковою ланками налагоджено тісну співпрацю між дошкільним навчальним закладом та загальноосвітньою школою. Результати такої співпраці дозволяють краще вивчити індивідуальні можливості кожного учня, здійснювати їх особистісно-зорієнтоване навчання та виховання. Планування такої роботи передбачає спільну роботу методичних об'єднань вихователів

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

дошкільного навчального закладу та вчителів початкових класів, що дозволяє отримати позитивні результати в підготовці та навчанні дітей.

Отже, виявлення ключових проблем початкової освіти як фундаменту для отримання учнями в майбутньому цілісних уявлень про навколишній світ, значною мірою сприятиме поліпшенню якості освіти на всіх рівнях. Упровадження нового Державного стандарту початкової загальної освіти має забезпечити набуття молодшими школярами вмінь опрацювати інформацію, розвиток у них гнучкого творчого мислення, самонавчання, самоконтролю та самооцінки; раціональної організації навчальної праці; розвитку пізнавальних процесів та особистісних якостей учнів.

Зведення норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості учнів на рівні початкової школи, їх забезпечення на засадах компетентнісного підходу, вимагає осмислення необхідності змінити характер навчального процесу та способів діяльності учнів. Орієнтація на досягнення компетентностей задає принципово іншу інтенціональність організації загальної освіти, а саме логіку вирішення завдань і проблем, як індивідуально, так і колективно. Тож варто не примушувати, а мотивувати дітей до тієї чи іншої діяльності, стимулювати пізнавальну творчу активність, сприяти отриманню досвіду інтегрованої діяльності та емоційно-ціннісного ставлення до знань і процесу їх отримання.

Література:

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011>
2. Державний стандарт початкової загальної освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20 квітня 2011 р. № 462 (Офіційний вісник України, 2011 р., № 33, ст. 1378)
3. Заблоцька О. С. Компетентнісний підхід як освітня інновація: порівняльний аналіз / О. С. Заблоцька // Вісник Житомирського державного університету. Випуск 40. – Серія: Педагогічні науки. – 2008. – С. 63-68.
4. Новиков А.М. Методология учебной деятельности. – М., 2005. – 176 с.
5. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко; за ред. О. І. Пометун. – К.: Вид-во А.С.К., 2004. – 432 – К.: К.І.С., 2004. – 112 с.
6. Савченко О. Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти / О. Я. Савченко // Компетентнісний підхід у сучасній освіті; світовий досвід та українські перспективи; під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2005.
7. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58-64.